

A római katolikus plébánia szerepe Csongrád 19. század végi településképének alakulásában

Tanulmányomban egy meglehetősen összetett problémakört kísérek meg egyetlen szálon keresztül bemutatni, nevezetesen: a csongrádi római katolikus plébánosnak milyen személyes szerepe volt a 19. század végén a közterek rendezésében és a fásítás ügyének előmozdításában? Látni fogjuk, hogy a kérdésen keresztül a csongrádi közéleti helyzetről, a közösségi hangulatról és a korabeli politikai kultúra természetéről is képet kaphatunk. Bevezetésként tekintsük át azokat az előzményeket, melyek alapjaiban befolyásolhatták a plébános tevékenységének megítélését.

A 19. század második felében két olyan esemény is történt, mely maradandó sebet ejtett a csongrádiak büszkeségén: az egyik a városi rangról való lemondás volt. Bár 1861-ben a település rendezett tanácsú városi rangra emelkedett, az ezzel járó terheket már nem bírta el. Alig négy évvel később Csongrád nagyközség lett, és az is maradt még fél évszázadon keresztül. A ranghoz való ragaszkodást mutatja, hogy mind a közbeszédben, mind a helyi sajtóban a lehető legteremtésebb módon nevezték Csongrádot – városnak. Olyannyira megosztó kérdésről volt szó, hogy a helyi politikai erővonalak is a *város vagy nem város?* kérdése köré rendeződtek. A másik, ugyancsak nagy visszahangot kiváltó esemény a tanítóképző intézet elhelyezése volt. Az Eötvös-féle iskolatörvény országszerte húsz tanítóképződe létesítését írta elő. Közülük egyik – egy bravúros tárgyalássorozat és számtalan feltétel vállalását követően – Csongrádra került. 1876-ban a tiszai áradás azonban átszakította a gátat, így az alig pár éve alapított intézetet a jóval „biztonságosabb” szomszédhoz, Kiskunfélegyházára helyezték át. Ezek a veszteségek a közösség lelki állapotának neurotikus pontjaivá váltak. A csongrádiak egyrészt be akarták bizonyítani, hogy semmivel sem kevesebbek, mint akármelyik tényleges város; másrészt látni fogjuk, hogy azok az intézkedések, melyek a városias kinézetet, a tiszta, kulturált közterületek megteremtését célozták, a szokásosnál nehezebben valósultak meg. Ebbe a közegbe érkezett Hegyi Antal, Csongrád újonnan kinevezett plébánosa 1886-ban.

Hegyi Antal 1848-ban született Hódmezővásárhelyen, Vácott szentelték pappá 1872-ben. Négy éven keresztül az egyházmegye különböző településein káplánkodott, majd Peitler Antal püspök maga mellé vette Vácra. A püspöki székhelyen ígéretes karrier várt a fiatal papra. Felsorolni is hosszú, Hegyi hányféle minőségben szolgálta a váci egyházmegyét. 1885-ben már püspöki titkár majd irodaiigazgató, segédtanfelügyelő és szentszéki tanácsos volt, vagyis a belső körökben mozgott. Innen került egyfajta jutalomként a kedvező jövedelemű, 21.000 lelkes csongrádi plébánia élére. Hegyi Antal csongrádi működése összetett és ellentmondásos volt. Elkötelezett ellenzéki 48-as érzelmű volt, és engesztelhetetlen haragot táplált a csongrádi liberális értelmiségiek felé. Politikai vitáik (vagy inkább sárdobálásaik) hűen nyomon követhetők a Hegyi által szerkesztett *Csongrádi Közlöny*, illetve a szabadelvű *Csongrádi Lap* hasábjain. Virilis képviselőként igyekezett minden közgyűlésen megjelenni, lapjában mindig közzétette az ülésekről szóló tudósításokat, értékelte a hozott döntéseket. Az elsők között szónokolt a tiszai hajóhídért, az első ártézi kútért, küzdött a műút kiépítésért, új kórház létesítéséért, a közvilágítás bevezetéséért. Ezeknek – az itt csak címszavakban jelzett – kivitelezésnek mindnek megvolt a maga jellegzetessége. Közös jellemzőjük, hogy rendkívül hosszú idő alatt, a szokásosnál is nehezebben realizálódtak.

Csongrád az 1880-1890-es években

A település ősi magját az ú. n. Belváros vagy Belsővárost egykor teljesen víz vette körül. Amikor a település a 18. században erőteljes északnyugati terjeszkedésnek indult, a központ is áthelyeződött a mai Kossuth térre, melyet még a 19. században is Külsővárosnak neveztek.¹

Az 1880-as években a település lakosai túlnyomórészt kis- és törpebirtokos parasztok, napszamosok és gazdasági cselédek, kisebb részben halászok, pákászok és hajósok voltak, de sokan éltek szákolásból, hajóhúzásból, kubikos munkákból.² A módos nagygazda-réteg a gyakorlatban 28 családot jelentett, közülük hárman 1000 hold fölötti földterülettel rendelkeztek.³ Mivel Csongrádon az értelmiségiek (tanárok, ügyvédek, orvosok stb.) meglehetősen kevesen voltak, a közelet kulcsszereplői és a település irányítói a módos nagygazdák voltak.⁴ Az iparosok céhekbe, majd az ipartestületbe tömörülve dolgoztak.

Az lakosság szám 21 ezer körül mozgott és fokozatosan növekedett. A túlnyomó többség római katolikus vallású volt, mellettük félszáz zsidó és néhány tucat református élt Csongrádon. A települést gyorsan duzzadó tanyai körzet vette körül, 1880-ban kb. 8000 lakossal.⁵

A Fő utca mentén jellemzően szélesen elterülő, egyszintes tégl- és vályogházak sorakoztak. A nagygazda-polgárházakat jellemzően az 1850–60-as években kezdték el építeni, ám a csongrádi házak többsége még az 1880-as években is sárból és fonott vesszőből készült, tetejét szalma vagy zsúpfedél borította. A középületek felhúzása ugyanebben az időszakban vette kezdetét.⁶ A főutcán többek között Rosenberg, Bagossy, Kämpfner és Bloch kereskedők üzletei álltak. A zsidó vállalkozásokban összesen 350–400-an dolgoztak.⁷

A „kapitalizmus első ipari objektumai”⁸ Csongrádon a gőzhengermalmok voltak (1875, 1885, 1896). 1870-ben takarékpénztár alakult. Csongrádon volt állandó postahivatal és táviró.⁹ Helyi sajtó egészen 1890-ig nem létezett. A közeleti és politikai helyzetről röpiratok illetve szegedi és szentesi újságokban megjelenő, csongrádi vonatkozású cikkek tanúskodnak. A csongrádi sajtótermékek stílusukat és felépítésüket tekintve az országos kortendenciákat képezték le. Profilkjukat az ellenzéki 48-as vagy a liberális-kormánypárti elvek tükrében alakították ki, és javarészt egymásra reflektáltak rendkívül személyeskedő hangnemben. A vizsgált korszakban Hegyi plébános *Csongrádi Közlönye* és Édes János szabadelvű tanár és képviselő *Csongrádi Lapja* képviselte karakteresen eme két oldalt.

A helyi társadalmi élet „bölcsoje” az 1860-ban létesített Kaszinó volt.¹⁰ Nem sokkal később Polgári Kör majd 48-as Népkör alakult. A Kaszinó és a 48-as Népkör ötlete többek között Sóhlya Antal főkéntortól eredt. 1850-ben elkészült Csongrádon a római katolikus felekezeti iskola két

1 Kanyó András plébános összeírása szerint 1783-ban Csongrád kb. 5700 lakosa közül mindössze ezerszázan éltek a Belsővárosban (Oppidum vetus). A többség már ekkoriban a külsővárosi Nagyboldogasszony-templom és a Tisza által közrefogott területen építette fel otthonát. Részleteiben lásd: GYÖNGYÖSSY 2014. 31–34.

2 SZÜCS 2008. 97.

3 SEBESTYÉN 1998. 84.

4 *Csongrádi Lap*, 1893. március 12. III. évf. 11. szám, 2. old.

5 *Csongrádi Lap*, 1891. május 24. I. évf. 16. szám, 2. old.

6 FÜZESI 1960 (kézirat). 150–151.

7 SEBESTYÉN 1998. 84.

8 SEBESTYÉN 1998. 82.

9 SEBESTYÉN 1998. 81.

10 A Kaszinó alapszabálya szerint „arra van hivatva, hogy az intelligens embereket magába egyesítse és egy olyan jogi személyt alkosson, amely a derék színmagyar alföldi városnak szellemi életét irányítsa s kezdeményező legyen minden téren, ahol kulturális tekintetéről szó lehet.” *Tiszavidék*, 1908. április 12. XIX. évf. 15. szám, 3. old.

fiú és egy leány osztállyal. Öt esztendővel később kijelölték az első tanyai iskolákat. Összesen három belterületi és 13 külterületi elemi iskola létesült. Az 1869-ben az iskolákat államosították: megalakult a községi Iskolaszék, az egyház a továbbiakban csak a hitoktatásért felelt.¹¹ A tantermek zsúfoltak, levegőtlenek, a berendezés meglehetősen szegényes volt. Mivel a szülők egy része a mindennapi élethez szükséges gazdasági ismereteket fontosabbnak tartotta a betűvetésnél (vagy egyszerűen nem nélkülözhetők a gyermek munkáját és keresetét) sokan még a kötelező néhány osztályt sem végezték el. 1890-ben a tanköteles gyerekek 36%-a egyáltalán nem járt iskolába.¹²

Csongrádon a fiúk részére 1873-tól, leányoknak 1899 után vált lehetővé a polgári iskolai képzés. A polgári fiúiskola fenntartásának java része az államot terhelte; négy osztályában 90-120 tanuló tanult.¹³

Az 1828-ban megnyitott, az „Ország címeréhez” gyógyszerész volt az első csongrádi patika.¹⁴ Az 1840-es években bár biztosan volt városi seborvos, illetve a település által alkalmazott, okleveles bába.¹⁵ A közegészségügy alapját Csongrádon is a járványügyi rendelkezések adták. 1873-ban határozott intézkedéseket tettek a kolera megállítására. Visszaemlékezések szerint a lakosok hevesen tiltakoztak a szigorú egészségügyi rendelkezések (mint a tiszai vízfogyasztás vagy az utazók fertőtlenítése) ellen.¹⁶ 1874-ben községi egészségügyi bizottság alakult, majd kórház és szegényárpolda épült. Ez a mindössze két szobácskából álló, szegényesen felszerelt épület a település Fő utcáján állt. A közvélekedés inkább siralomházként, mintsem gyógykezelő intézményként tekintett rá.¹⁷

A 19. század utolsó évtizedeiben Bojniczer Antal, Dékány Béla és Borsos Imre orvosok látták el a csongrádi nagybetegeket. Mivel a lakosság ekkoriban főként házi- illetve mágikus-babonás gyógymódokkal, különböző kuruzslókkal, füves- és javasasszonyokkal kúrálta bajait, az orvosok szinte csak végstádiumú betegekkel, illetve sürgős sebészeti beavatkozást igénylő esetekkel találkoztak. Nagyobb bálak estéjén bizton számíthattak egy-két bicskázásban megsérült vagy bottal leütött legényre.

Csongrád az 1880-as években jellegzetes agrártelepülés volt: az utcák és járdák kikövezetlenek, így nyáron porosak voltak; ősszel-télen pedig kocsitengelyig ért a sár. A szilárd burkolatú utak hiányát az élénk hajó- és vonatközlekedés enyhítette. Az 1883-ban létesített gőzhajóállomásról Szolnokra és Szegedre lehetett utazni.¹⁸ 1888 után már vonattal is lehetett Kiskunfélegyházán keresztül – igaz, csak naponta egy járáttal – Budapestre menni.¹⁹ A Nagyrét és a település között két nagybirtokos magánkézben lévő kompa járt, mely a téli hónapokban teljesen szünetelt.²⁰

A lakosság lábas jószágai, a kecskék, ludak egy része a házak között, az utcákon legelésztek. A köztereken egyetlen petróleumlámpa sem világított, alkonyat után mondhatni megállt az élet.

11 DUDÁS 1998. 113.

12 *Csongrádi Lap*, 1891. november 1. I. évf. 39. szám, 3. old.

13 LICSIKÁNYI 2011. 25.

14 DUDÁS 1980. 185. Csongrádon a harmadik gyógyszerészeti engedély tulajdonosa 1895-ben nyitotta meg patikáját.

15 SEBESTYÉN 1998. 84.

16 *Csongrádi Lap*, 1897. július 25. VII. évf. 30. szám, 1. old.

17 *Tiszavidék*, 1894. április 29. V. évf. 17. szám, 1. old.

18 A Szeged és Csongrád között közlekedő hajó kapitánya a 19. század második felében (több mint 40 esztendőn keresztül) Heberle Albin volt, a gőzös Lukács Béla kereskedelemügyi miniszter nevét viselte. *Csongrádi Lap*, 1899. október 15. IX. évf. 42. szám, 3. old.

19 A csongrádiak rendszeresen panaszkodtak amiatt, hogy a Csongrád-Kiskunfélegyháza vonalra állított mozdonyok gyakran felmondták a szolgálatot, lassúak és megbízhatatlanok voltak.

20 *Csongrádi Közlöny*, 1895. július 17. II. évf. 28. szám, 2. old.

A lakosság többnyire a Tisza vizét fogyasztotta – ugyanis nem mindegyik ásott kút vize volt alkalmas emberi fogyasztásra.

Ugyan a városszépítészeti bizottmány 1862-ben kísérletet tett az utcák kiegyenesítésére és a járdavonaltól beljebb eső házak előkertésítésére, az utcanevek kifüggesztése és az utcánkénti házszámzás évtizedeket váratott magára.²¹ Csak a köznép ajkán éltek az egyes utakat, településrészeket jelölő megkülönböztetések. A település utcáira szánt, ültetni való fák és akácfamagok beszerzésével a régi temető gondnokát bízták meg. A faiskolát a temető mellett alakították ki. Az akácfacsemeteket jellemzően mégis a temetőkertből szedték fel, és a piactéren lakó háztulajdonosoknak adták, akik házaik elé ültették és gondozták a fákat. Összességében a Népkert volt a település egyetlen olyan köztere, ahol az árnyas fák alatt meg lehetett pihenni, a nyári forróságban enyhülést keresni. A körülbelül két hold nagyságú, elkerített Népkertet (mai uszoda és gyógyfürdő) az egykori temető helyén alakították ki. Az itt lévő vendéglőt és a hozzá tartozó tekepályát az 1880–90-es években Szlávik János bérelte. A népkert gondozására a település előjárósága állandó kertészt alkalmazott. Nyáron többször is rendeztek táncvigalmat a gyertyákkal és lámpásokkal megvilágított, faágakkal és nemzetiszín drapériákkal díszített Népkertben.

Hegyi Antal település-szépítészeti és rendezési törekvései

Hegyi Antal plébános először a saját hatáskörébe eső területeket: az elhanyagolt templomkertet és a temetőt kezdte saját elképzelései szerint átalakítani.

A csongrádi temető egy homokdombra épült, legmagasabb pontjára 1852-ben kápolnát emeltek. A lakosok még az 1880-as években is szabályszerűtlenül ásták a sírokat, a családtagok közelsége volt jóformán az egyedüli szempont. A módosabb családok kriptáit leszámítva a sírok többségén egyszerű fakereszt állt.²² Hegyi Antal alig egy esztendővel a csongrádi plébánia átvétele után nekilátott az elhanyagolt temető rendezésének. A „kockázásnak” is nevezett tereprendezést a fák kivágásával kezdték. A faanyag egy részét a két csongrádi templomhoz szállították, a temető köré kerítés épült belőle.²³ A maradék fa eladásából származó pénzt a temetői utak rendezésére, az utak kiegyenesítésére fordította. 1890-ben új kutat ásott a temetőbe.²⁴

A temető rendbetételét a lakosok egy része nem nézte jó szemmel. Többen megszólalták, nyílt levelekben támadták Hegyi Antalt, a temető felforgatóját, ki „a temetőben alig pár évvel ezelőtt eltemetett holtak sírhalmait és keresztfáit elromboltatta, hogy az ott nyugvó halottaink hamvai felett sétául szolgáló utat létesítsen. Vajjon sétakert-e a temető, vajjon élvezni, avagy szórakozást keresni járunk-e a sírkertbe, hova eddig a kegyelet vezérelt megsíranni kedveseinket, kik ott nyugosznak örök álmukat?”²⁵ Levelet írtak Schuszter Konstantin megyéspüspöknek, hogy vizsgálja

21 MNL CsML CsL Tanácsülési jegyzőkönyvek, 1862. március 14. jk. 199. sz.

22 MNL CsML CsL Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1879. július 11. jk. 49. sz. VIII. tételszám alatt a közgyűlés 36/879. határozata az új temető kijelölése ügyében.

23 „Nagy Ferenc ács beszélte, hogy a temetőt be kellene keríteni. Erre a munkára Tandori István áccsal kérte, hogy a temető bekerítését vállalja el. Tandori elvállalta, a munkát két társával együtt elvégezte. Aztán elmentek Hegyihez, Tandori kijelentette hogy nagyságos úr, a temető le van kerítve. Hegyi azt kérdezte, mivel tartozik. Tandori: 300 forinttal. Hegyi hátrafordult, kinyitotta a verthem [wertheim] szekrényt és leolvasta a 300 forintot. Most pedig maradjanak itt ebédre. SZÁNTAI KISS (kézirat) CsKK TLM NA 83–87. 10. old.

24 VPL APriv. Hegyi Antal, 1898. augusztus 27. I. számú jegyzőkönyv pénztárnapló kijavítása tárgyában.

25 VPL APriv. Hegyi Antal, 1889. Gétzy János nyílt levele. Nyomt. Schwartz Sándornál.

ki az ügyet. Mikor pár hónappal később a püspök Csongrádon járt, megállapította, hogy a plébánost ért vádak a temető rendezését illetően alaptalanok.²⁶

A temető rendezése kapcsán a tulajdonjog tisztázásának igénye is felmerült. A település ugyanis saját köztemetőjének kívánta elismertetni a temetőt, miközben Hegyi Antal az egyház érdekeit és egyedüli rendelkezési jogát igyekezett védeni.²⁷ A több éven át tartó (a hírlapokban világosan nyomon követhető) világi bíróság elé került ügy a más vallásúak és az öngyilkosok elhantolásának kérdése körül éleződött ki. Hegyi Antal egyházi feljebbvalóihoz írt leveleiben elintezte, hogy a bevett gyakorlaton kívül semmilyen írásos dokumentummal nem lehet az egyház tulajdonját bizonyítani.²⁸ Később a Canonica Visitatio vonatkozó passzusaival védte az egyház tulajdonját.²⁹

Hegyi Antal 1889-ben határozta el, hogy rendezi az elhanyagolt állapotban lévő templomteret. A telekkönyv megvizsgálása nyomán kiderült, hogy a tér helyrajzi száma (821) nem szerepel a telekkönyvben. Hegyi Antal a váci egyházmegyei hatóság jóváhagyását elnyerve ügyvédhez fordult, hogy letisztázza a templomkert tulajdonjogának kérdését.³⁰ Az ügyvéd kiderítette, hogy csak a templom alaprajzzal megegyező terület az egyháza, a körülötte elterülő tér a település tulajdonát képezi. Ez a körülmény egyrészt megkötést jelentett, hiszen Hegyi Antal csak olyan módosításokat hajthatott végre, melyeket a községházán jóváhagytak. Más részről joggal kérhette anyagi hozzájárulást a tervek kivitelezéséhez.

„[...] tudjuk, hogy 88-ban a temető rendezése is mennyire nem volt ínyére némely polgároknak [...] az idő mégis a plébános felfogásának adott igazat. Temetőnk azóta szépül és halad, mióta a plébános azt a maga ízlése szerint rendezte, s bizonyára így lesz az a templomtérrel is.”

Írja Hegyi Antal a Tiszavidék egyik 1894-es számában a templomtér rendezésének nehézségeire utalva.³¹

Hegyi Antal terveiben 130 hársfa és több jávorfa ültetése, járda létesítése szerepelt. A templom körül eper-, akác- és vadgesztenyefákat jávorfákkal akarta helyettesíteni. Sikertelenül próbált elérnie, hogy az előjáróság új fákat ültessen, a kiszáradt fák helyére fiatal csemeték kerüljenek. A fenyőket Hegyi plébános a Zólyom megyei állami faiskolából hozatta.³² 1897-ben Hegyi Antal a plébánia elé ültetett fákat azok megerősödéséig faléccel kerítette körül.³³ 1902-ben további akácfaakat ültetett félkör alakban a plébániatemplom elé. Ezeket a fákat leásort karókkal védelmezték.³⁴

26 VPKL Visitatio Paterna. Jegyzőkönyv az 1890. évi szeptember havi főpásztori látogatás eseményeiről.

27 MNL CsML CsL Képviselőtestületi jegyzőkönyvek, 1890. december 11. 185. sz.

28 VPL APar. Cs. 1889. március 24. Hegyi Antal levele a váci egyházmegyei hatóságnak.

29 Hegyi Antal fordításában ekképpen hangzik az 1795. évi Canonica Visitatio vonatkozó részlete: „...a temető a városon kívül negyedóránnyira van a templomtól a tek. uradalom által a közlegelő földjéből kihalva. 1795-ben szenteltetett föl, nem kőfállal, ha nem midőn nagyobbítottott, árokkal van újonnan jól körülveve. Kőkeresztfeszülettel ellátva, melynek egyik szegletében a kihalás idejéértől fogva, nehogy a sírhelyek ingyen elfoglaltassanak, a tek. uradalom ilykép szorítván meg a nem katolikusok temetkezéseit, a más vallású emberek temetkeznek. A keresettség nélkül elhunyt kisdédek az árokba temetettek.” *Tiszavidék*, 1892. december 11. III. évf. 51. szám, 2–3. old.

30 VPL APar. Cs. 1889. február 26. Hegyi Antal levele a váci egyházmegyei hatóságnak.

31 *Tiszavidék*, 1894. március 11. V. évf. 10. szám, 2. old.

32 *Csongrádi Közlöny*, 1894. április 8. I. évf. 4. szám, 4. old.

33 *Csongrádi Lap*, 1898. január 30. VIII. évf. 5. szám, 3. old.

34 MNL CsML CsL Képviselőtestületi jegyzőkönyvek, 1902. febr. 18. jk. 26. sz.; *Csongrádi Lap*, 1902. február 23. XII. évf. 8. szám, 2. old.

A templom melletti területet előbb sodrony, majd faléces kerítéssel részben elkerítette. Az általa szerkesztett újságban kihirdette, hogy a templomkertbe tévedt lábas jószágokat a község-házára terelik be, ahonnan csak „hajtópénz” vagy bírság ellenében lehet átvenni őket.³⁵ Mivel a lakosság továbbra sem fordított különösebb figyelmet a templomkert megóvására, előfordult, hogy Hegyi Antal flóbert puskával sebesítette meg a templomkertbe tévedt kecskéket és malacokat.³⁶

A fásítás mellett Hegyi plébános 6500 téglát is igényelt, hogy „az egyik czinteremtől a másikig főbejárat előtt árvezetendő kövezést” végre lehessen hajtani. A templom mellett álló „dísztelen hirdetőkövet” is Hegyi javaslatára helyezték át a községháza elé.³⁷ 1894-ben a település előljárósága a plébános kérésére három méter széles téglajárdával látta el a templom környékét. Ugyanebben az évben épült a templom külső oldalán futó téglajárda is.³⁸

Hegyi Antal képviselői tevékenységének értékelése

Hegyi Antal volt az első közéleti ember Csongrádon, aki határozott lépéseket tett a kulturált környezet, a tiszta, rendezett utcakép megvalósítása felé. Előbb a temető majd a templomkert rendezésével, fásítási és tereprendezési mozgalmával, lankadatlan tenni akarásával példaként szolgálhatott nem csak Csongrád lakosai, de a település vezetői számára is.

A plébániatemplom és környékének rendbetétele olyan vitathatatlan eredmény volt, melyre tisztelői gyakran hivatkoztak Hegyi Antal védelmében. 1890-ben olvashatjuk a *Tiszavidék* hasábjain (feltehetően Sohlya Antal főkántor tollából): „...őszinte elismeréssel emlékezünk meg ft. Hegyi Antal plébános urnak nemes tevékenységéről, melylyel előljáróságunk működését egész teljességiben kiegészíteni törekszik, s egyáltalán saját hatáskörében mindent elkövet, hogy a lelkieken kívül külső csín és formai szépségek tekintetében is a haladás útjára terelje városunkat. [...] Örömrünk regisztrálása szolgáljon buzdításul köztetszéssel találkozó további munkásságához!”³⁹

Mivel a környezetére igényes, szabálykövető polgárt jóformán a semmiből kellett megteremtenie, a plébános „nevelési módszerei” nem voltak tapintatosak: a fák rongálásáért, a templomkert összepiszkításáért pénzbüntetést szabott ki; az állatokat elkobozta, ha kellett, meglőtte. A rend szeretete jellemének szerves része volt, ezért kérdések és kételyek nélkül küzdött terveinek megvalósításáért. Vállalta, hogy az emberek „felforgatónak” nevezzék, hogy megütközzenek a temető „felbolygatásán”, a régi rend megváltozásán. Hitte, hogy a megbotránkozást idővel példakövetés váltja fel.

Hegyi Antal ötleteinek kivitelezését – voltak azok bármennyire közérdekűek és célszerűek – egyrészt a plébános ellentmondást nem tűrő, olykor erőszakos természete, másrészt az ellenzéki és kormánypárti képviselők hagyományosan rossz viszonya akadályozta. A két párt gyakran nem vette (vagy nem akarta) észrevenni, hogy gyakran ugyanazon célokért, igen hasonló elvek alapján küzdöttek. „A műút építésén a szabadelvű párt egyetlen tagja sem volt annyira; rajta, mint Hegyi Antal, ő volt aki indítványozta, ő volt az, ki az akkori ; községi bírót a közgyűlésben a műút

35 *Tiszavidék*, 1893. június 25. IV. évf. 26. szám, 3. old.

36 *Csongrádi Lap*, 1899. június 11. IX. évf. 24. szám, 3. old.

37 MNL CsML CsL Képviselőtestületi jegyzőkönyvek, 1889. jún. 24. jk. 91. sz.

38 *Csongrádi Közlöny*, 1894. március 15. I. évf. 1. szám, 4. old; MNL CsML CsL Képviselőtestületi jegyzőkönyvek, 1894. június 1. jk. 144. sz.

39 *Tiszavidék*, 1890. június 15. I. évf. 16. szám, 3. old.

terveinek a közgyűlés elé leendő terjesztéséért nem egyszer, de számtalanszor interpellálta.⁴⁰ Olvashatjuk a *Csongrádi Lap*ban. A lap ugyan többször is elismeri, hogy a település fejlődését elősegítő intézkedések egyik fő mozgatórugója Hegyi Antal – a háttérben képmutatást, az őszinte szándék hiányát sejtették. A *Csongrádi Lap* rendületlenül tartotta magát ahhoz a képzethez, hogy Hegyi Antal köpönyegforgató alak, kinek semmi sem fontosabb saját népszerűségénél. Példának okáért csak azért harcol olyan hevesen a Csongrád-szentesi híderért, hogy barátjához, Sima Ferenc újságíróhoz kényelmesebben átkocsikázhasson.⁴¹

Bár a köztisztasági és közegészségügyi állapotok javítása mindkét párt célja volt, ez a megvalósítás mindig hatalmi harcok gyűrűjében akadozott. A képviselők nem haboztak az alispánhoz, főispánhoz, az illetékes miniszterhez fordulni, kerülőutakon „értésíteni”, magasabb körökből információt nyerni azért, hogy az újságokba az ellenoldal erőfeszítéseinek kudarcá kerülhessen bele. Zavaró egybeesés lehetett, hogy a szabadelvű képviselők gyakran ugyanazon séma szerint képzelték el a fejlesztéseket, mint a gyűlölt plébános. Az elv lényege a kinyert erőforrás visszaforgatása volt: ahogy Hegyi Antal a temetőben kivágott fákból kerítést építtetett a temető köré, úgy a liberális képviselők a Népkerítést fenntartását a népkerti vendéglős által fizetett haszonbérből kívánták fedezni.⁴²

A plébános újságja eközben a szabadelvű képviselők „titkos alkuszainak” járt utána, a közérdekű beruházások gazdaságtalan részleteire mutatott rá. Kritikái mellett ötleteket is adott annak érdekében, hogy a település pénzgazdálkodása ésszerűbb legyen. „A legfőbb ideje ennélfogva, hogy oly bírót és előjárósági tagokat válasszunk, kik a község házában az adósság-csináló politikának mindenkorra véget vessenek.”⁴³

Hegyi Antal arra is felhasználta eredményeit, hogy demonstrálja saját tettrekészségét, ezzel együtt kontúrozza a kormánypárti képviselők tehetetlenségét. 1896-ban, amikor a település előjárósága pert indított a plébánia ellenében a temető tulajdonjoga ügyében, ekképpen fakadt ki újságjában: „Saját utcáit és köztereit sem bírja ugyan előjáróságunk kellő rendben és tisztaságban tartani; de azért a temető kezelésére fáj a foga, hihetőleg azért, hogy azokat is olyan alapos rendbe hozza, mint a város ügyeit.”⁴⁴ Mikor pár évvel később a fásításokkal, térrendezésekkel, utcakövezésekkel településszintű változások indultak el, mindebben saját eredményeinek folytatását látta: „Mikor ugyanis pár év előtt a Templom-tér bekerítettett, nagy megütközést és visszavetést keltett a község házában ezen eset Ma pedig mikor az elültetett bokrok díszére szolgáló a szép térnek, a város maga is követi a példát és bekerítette a község ház udvarán létesített ligetet. Nagyon helyesen történt, pár év múlva bizonyára más alakot kölcsönöz a kisliget a község ház tágas udvarának.”⁴⁵

Hegyi Antal képviselői tevékenységének számos kiemelkedő vonása volt. A legfontosabb ezek között, hogy a település lelki vezetőjeként a többi képviselőhöz viszonyítva nagyobb befolyással bírt. Hívek nagy tömegét érte el és szólíthatta meg, politikai eszméit prédikációiba is belefűzhette. A papi rend méltósága képviselői tevékenységére is átsugárzott, és ezt a védett helyzetet Hegyi ki is használta. Előnyére vált továbbá, hogy immunis volt a helyi „neurózisokra”. Például könnyű lelkiismerettel javasolta a csongrádi előjáróknak, hogy mivel a szomszédos Szentes

40 *Csongrádi Lap*, 1895. október 6. V. évf. 41. szám, 3. old.

41 *Csongrádi Lap*, 1897. április 25. VII. évf. 17. szám, 3. old.

42 *Csongrádi Lap*, 1895. március 24. V. évf. 13. szám, 4. old.

43 *Tiszavidék*, 1893. június 18. IV. évf. 25. szám, 3. old.

44 *Csongrádi Közlöny*, 1896. szeptember 13. III. évf. 37. szám 4. oldal

45 *Csongrádi Közlöny*, 1896. április 12. III. évf. 15. szám, 3. old.

városa épp a villanyvilágítás bevezetésén dolgozik, Csongrád vásárolja meg féláron a szentesiek használt petróleumlámpáit. Javaslata oly felháborító volt, hogy komolyan nem vehették, így figyelemre sem méltatták.

Hegyi plébánosnak egyrészt természetes igénye volt a tiszta, rendezett környezetre; másrészt a plébánia, a templom és a temető környéke, mint számára majdhogynem „szabad kezelésű” területek állapota híven demonstrálhatta, hogy a plébános milyen jó politikus: megmutathatta, hogy nem csak ígéretet, de a gyakorlatban is kész tervek megvalósítani. A templomkert az ő „mintaparkja”, a település üdítő szigete lett, mely legalább annyira szolgált politikai, mint közegészségügyi és esztétikai célokat.

IRODALOM

DUDÁS Lajos

1980 Csongrád központja a század első évtizedeiben (17 kép egy gyűjteményből). In. BÁLINT Gyula György szerk.: *Mozaikok Csongrád Város történetéből 1980*. Csongrád Városi Tanács, Csongrád, 175–187.

1998 Adatok a római katolikus egyház 19. századi Csongrádi működéséről. In. GEORGIADES Ildikó – SEBESTYÉN István szerk.: *Oppidum Csongrád 1998*. Csongrád, Oppidum Csongrád Alapítvány, 99–119.

2004 Közoktatás és közművelődés Csongrádon (1850–1914). In. GEORGIADES Ildikó szerk.: *Oppidum Csongrád 2004*. Csongrád, Oppidum Csongrád Alapítvány, 7–26.

GYÖNGYÖSSY Orsolya

2014 *Plébánia és társadalom. A római katolikus alsópapság és a laikus templomszolgák társadalmi szerepe Csongrádon a 19. század második felében*. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 48; A Vallási Kultúrákutató Könyvei 16. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanács, Szeged.

LICSICSÁNYI István

2011 *Csongrád város kronológiája. Városunk múltja dióhéjban 895–1990*. Oppidum Csongrád Alapítvány, Csongrád.

SEBESTYÉN István

1998 Forradalom és népesedés. In. SEBESTYÉN István – GEORGIADES Ildikó szerk.: *Oppidum Csongrád 1998*. Oppidum Csongrád Alapítvány, Csongrád, 77–98.

SZÜCS Judit

2008 Ártéri és hullámtéri haszonvételek, gazdálkodás Csongrád határában. In. BÁRKÁNYI Ildikó szerk.: *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve Néprajzi Tanulmányok – Studia Ethnographica 6*. Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 83–106.

KÉZIRATOK

FÜZESI Péter

1960 *Csongrád város krónikája. adatok Csongrád város történetéhez.* Csemegi Károly Könyvtár és Tari László Múzeum, Történeti Adattár 67–2008.

SZÁNTAI KISS Mihály

1972 *Emlékek.* Csemegi Károly Könyvtár és Tari László Múzeum, Néprajzi Adattár 83–87.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltár Csongrádi Levéltár

Csongrád város 1865–1872-ig nagyközség tanácsának iratai (1802) 1849–1871 (1872) a/
Tanácsulési jegyzőkönyvek V.B.42. (MNL CsML CsL V. B. 42.)

V.B.71. Csongrád Város, 1880–1923-ig nagyközség képviselőtestületének iratai. A. Közgylési jegyzőkönyvek (MNL CsML CsL V.B. 71.)

Csongrád város, 1865–1872-ig nagyközség képviselőtestületének iratai 1849–1871. V.B.41. jegyzőkönyvek és iratok. (MNL CsML CsL V. B. 41.)

Váci Püspöki és Káptalani Levéltár

Acta Parochiarum Csongrád – VPL APar. Cs.

Acta Privatorum Csongrád – VPL APriv.